

Piet Mondriaan
Schilderen en schrijven in
Laren en Blaricum

Louis Veen

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Vooraf 7

1. Maar voel den tijdgeest in beiden en in mij
Over de vernieuwingsdrang in de eerste decennia van de twintigste eeuw (1900-1919) 15
2. In Laren spreek ik maar weinig mensen
Over Mondriaans verblijf in Laren en Blaricum (1915-1919) 44
3. Naar de grootst mogelijke algemeenheidsbeelding
Over Mondriaans schilderen en schrijven in Laren en Blaricum (1915-1919) 107
4. Hoe kan men nu iets dergelijks schildery noemen of kompositie?
Over de reacties van tijdgenoten op tentoongesteld werk (1915-1919) 151
5. Een schrijverij, waarin ik zeggen wil hoe ik over kunst denk
Over 'De Nieuwe Beelding in de schilderkunst' (1914-1918) 189
6. Voor den niet-ingewijde blijft dat betoog geheel raadselachtig
Over de reacties van tijdgenoten op 'De Nieuwe Beelding in de schilderkunst' (1917-1918) 230
7. Als antwoord op dat geleuter in 't Handelsblad
Over Mondriaans aanvulling op 'De Nieuwe Beelding in de schilderkunst' (1918) 245

Tot slot 262

Verantwoording van de illustraties 267

*In Laren spreek ik
maar weinig mensen*

*Over Mondriaans verblijf in Laren en Blaricum
(1915-1919)*

Vanaf eind 1911 woont Mondriaan in Parijs. Op 25 juli 1914 komt hij voor een paar weken naar Nederland om familie en vrienden te bezoeken. Ook kan hij dan nog net in Den Haag – de sluiting is op 31 juli – zijn solotentoonstelling in de kunsthandel Walrecht gaan bekijken. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (28 juli 1914) en de daaropvolgende oorlogshandelingen in België en Noord-Frankrijk is het omslachtig, maar vooral prijzig om via Engeland of Duitsland naar Parijs terug te reizen. Mondriaan besluit om voorlopig in Nederland te blijven. De algemene verwachting is immers dat de strijd snel beslist zal zijn. Dat de oorlog vier jaar zou duren, kon destijds niemand bevroeden.

Na zijn aankomst in Nederland logeert Mondriaan eerst bij zijn vader in Arnhem en daarna bij zijn broers (Carel en Louis) in Amsterdam. Begin sep-

tember vindt hij onderdak in pension *De Linden* aan de Paviljoensweg in Laren, woningnummer: 635. (Ik gebruik de straatnamen en woningnummers die toentertijd gebruikt werden.) De gastvrouw van het pension – Katinka Hannaart – kent Mondriaan nog van de bijeenkomsten van de Theosofische Vereniging in Amsterdam. Enkele weken later vertrekt hij al weer uit Laren en gaat hij naar Domburg. Hij logeert eerst bij vrienden en woont daarna in een vakantie-huisje van een vriendin van een vriendin. In dit huisje vindt hij kennelijk de rust om zijn ideeën over kunst op papier te zetten, want hier maakt hij een begin met zijn boek *De Nieuwe Beelding in de schilderkunst*. De rust moet echter betrekkelijk zijn geweest, want juist in die periode overstroomden Belgische vluchtelingen Walcheren. Opmerkelijk, dat we daar in zijn brieven niets over lezen.

In de maanden november en december logeert hij nog een keer bij zijn broers in de Watergraafsmeer. Begin 1915 keert hij terug naar Laren, naar het pension *De Linden* waar hij in september ook al enkele weken verbleef. Hij mag van mevrouw Hannaart in het logement blijven wonen tot in juli de (betalende) zomergasten komen.

Hoe was de sfeer destijds in Laren en Blaricum? Maaike van Domselaer-Middelkoop geeft in haar *Herinneringen aan Piet Mondriaan* (1959) een treffende beschrijving van het Gooi ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Maaike was destijds verloofd met de componist Jakob van Domselaer. Mondriaan heeft in

Laren ruim een jaar lang (half juli 1915 tot half oktober 1916) bij Maaïke en Jakob ingewoond.

Pension *De Linden* aan de Paviljoensweg, Laren

Het Gooi, speciaal Laren en Blaricum, was in die jaren een merkwaardig oord. Als in Hilversum de Gooische Stoomtram zich in beweging zette, had je het gevoel of je de gewone samenleving achter je liet en een ander domein binnenreed. (...) Verschillende mensen van de uiteengegane kolonie van Frederik van Eeden, 'Walden', waren in het Gooi blijven wonen; 't is ook ondenkbaar, dat ze ergens anders in Holland geleefd zouden hebben. (...) Ook de invloedssfeer van professor van Rees, de oprichter van de Humanitaire School en de propagandist van het Vrije Huwelijk, was er om zo te zeggen tastbaar. Behalve veel schilders en andere 'artisten' was er een categorie mensen die 'ergens aan deden', theosofen, vegetariërs (er was een

vegetarisch pension waar spiritistische séances werden gehouden), mannen met lange haren, vrouwen, die in reform-kleding en op blote voeten in sandalen liepen, en lieden die een soort bezigheid maakten van 'alleen-maar-onmaatschappelijk-zijn'. Hoe je ook rondliep, opvallen deed je nooit; het werd nooit gek gevonden. Je kon er volstrekt onopgemerkt leven en dat gaf een heel speciaal vrij gevoel.

Een tweede sfeertekening komt van een zekere 'Floriss', die over Laren en Blaricum schrijft in zijn column in het *Bataviaasch Nieuwsblad*.

Misschien is dat ook de reden [door de oorlog is reizen naar het buitenland vrijwel onmogelijk] waarom in sommige plaatsjes van ons land zich een soort van intense mondaniteit ontwikkelt die waarlijk verbluffend te noemen is. Ik heb nu 't oog op Laren dat, zooals men weet, het centrum is geworden van een zekere kunstenaarsgroep en dat vanuit Hilversum b.v. heel makkelijk is te bereiken. (...) Laren en Blaricum wemelen van artistieke en origineele mensen. Dat weet ge toch. En ge weet ook dat het leven daar heel anders is dan overal elders in ons lieve vaderland. Terecht wordt de Hollander gewoonlijk voor een stijf en eenigszins al te droog of te nuchter mensch gehouden die daarenboven verstrikt zit in allerlei conventies. Doch een weekje

te Laren of Blaricum doorgebracht zal u van gedachte doen veranderen! Me dunkt de Parijsche bohème overgebracht in het landelijke, eenvoudige, dat zal u een beeld geven van wat ik bedoel. (...) Achter het Hôtel Hamdorff dan is een zaaltje voor tentoonstellingen van schilderijen. Men bereikt dit door een tuin, geheel met wit geschilderd hout versierd; bloemen, planten, een fontein zelfs ontbreken niet. (...) En 's avonds wordt er op een plankier in den tuin gedanst...

De sfeer in Laren en Blaricum gaat echter grotendeels aan Mondriaan voorbij. De brief aan collega en vriend Simon Maris is daarover heel duidelijk: hij heeft vrijwel geen contact met zijn dorpsgenoten. In de loop der jaren zal daar niet veel in veranderen.

19 Augustus 1915. Waarde Simon, (...) In Laren spreek ik maar weinig mensen, ik ben bezig met een boek te schrijven, zoals je weet, en dat nam en neemt m'n avonden in beslag. Maar je moet wat over hebben voor je overtuiging! (...) Nu kerel, veel beste groeten van Piet.

De vernieuwingsdrang die zich van Mondriaan meester heeft gemaakt, is dan ook niet zozeer te danken aan de sfeer in Laren en Blaricum, maar aan de sfeer die hij heeft opgedaan in zijn woonplaats Parijs. Wat in de Franse hoofdstad is gezaaid, komt in het Gooi tot bloei. Naar later blijkt, zal Mondriaans verblijf in

Laren en Blaricum uitgroeien tot de meest cruciale fase in zijn loopbaan als schilder, maar ook als die van schrijver. Een opmerkelijk feit, als we bedenken dat hij in Laren en Blaricum in vier en een half jaar tijd drie woonruimtes en vier ateliers verslijt en dat deze plekken ook nog eens verre van optimaal waren.

In dezelfde brief aan Simon Maris schrijft hij vol trots over het grote aantal woon- en werkruimtes waar hij op dat moment (augustus 1915) gebruik van maakt.

Waarde Simon, (...) Ik heb nu drie huizen in Laren: een waar ik eet, een waar ik werk en een waar ik slaap! Verder twee huizen in Ádam: een waar ik slaap en een (bij mijn broers) waar ik eet – met 't museum waar ik werk weer drie! Dat maakt met mijn atelier in Parijs zeven verblijven!! (...) Nu kerel, veel beste groeten (...) van Piet.

Ook lezen we in zijn brief aan Simon dat Mondriaan er alles aan doet om zo snel mogelijk terug te keren naar Parijs. Hij neemt dan ook allerlei opdrachten aan om de dure terugreis via Duitsland te kunnen financieren.

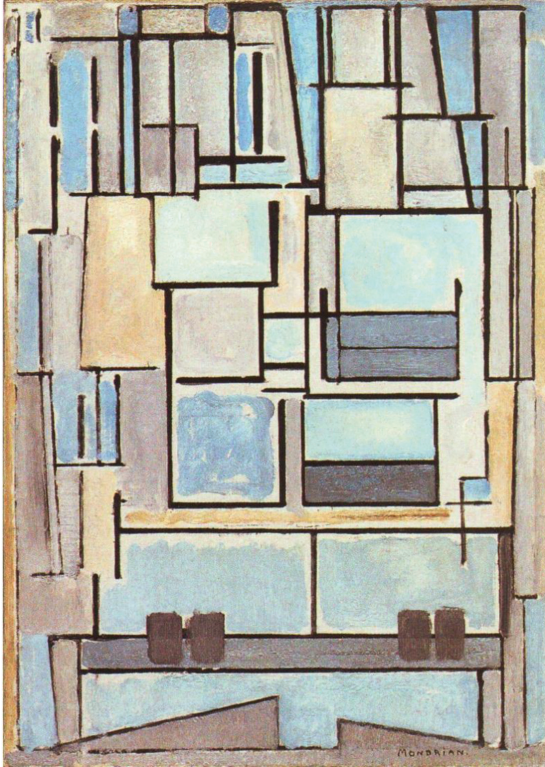
Ik ben nu een groot schilderij van Beeldemaeker in 't museum aan 't copiëren (...). Deze copie wordt goed betaald, 500 pop, en als die af is moet ik nog een portret maken, maar daar krijg ik maar 250 voor. Van den winter kan ik dus misschien terug naar Parijs.

We weten nu dat het Mondriaan niet is gelukt om eerder naar Parijs terug te keren. Pas na het herstel van de spoorwegverbindingen in België en Noord-Frankrijk keert hij – medio 1919 – terug naar de Franse hoofdstad.

Tijdens zijn verblijf in pension *De Linden* – eerste helft 1915 – heeft Mondriaan geen atelier tot zijn beschikking. Schilderen doet hij alleen in het Rijksmuseum, daar maakt hij in opdracht kopieën van schilderijen om in zijn levensonderhoud te voorzien en te sparen voor de terugreis naar Parijs. Ook heeft hij geld nodig om elke maand de huur over te maken voor zijn atelier in de Franse hoofdstad, dat hij heel graag wil aanhouden omdat zijn schildersspullen en schilderijen daar immers nog staan.

Van eind januari tot eind februari 1915 doet Mondriaan mee met een tentoonstelling van de *Rotterdamse Kunstkring*. Er hangen ruim twintig werken van Mondriaan. Zestien doeken waren ook al te zien op de tentoonstelling in de kunsthandel Walrecht in Den Haag (juni-juli 1914), de andere schilderijen komen uit particulier bezit. Een schilderij dat op beide exposities heeft gehangen, is bijvoorbeeld het kubistische doek *Compositie No. VI / Compositie 9* uit 1914.

Zoals was afgesproken met mevrouw Hannaart verlaat Mondriaan in juli 1915 pension *De Linden* om ruimte te maken voor de (betalende) zomergasten en verhuist hij naar een boerderijtje aan de Pijlsteeg (woningnummer: 937). Het linkergedeelte ge-

Compositie No. VI / Compositie 9

bruikt boer Van den Brink zelf als woning, het rechtergedeelte verhuurt hij aan de componist Jakob van Domselaer en zijn verloofde, Maaike Middelkoop. Het verhuurde gedeelte bestaat uit een benedenkamer en twee zolderkamertjes. Mondriaan betreft één van de twee zolderkamertjes; het andere gebruiken de Van Domselaers als slaapkamer.

Boerderij van Van den Brink aan de Pijlsteeg, Laren

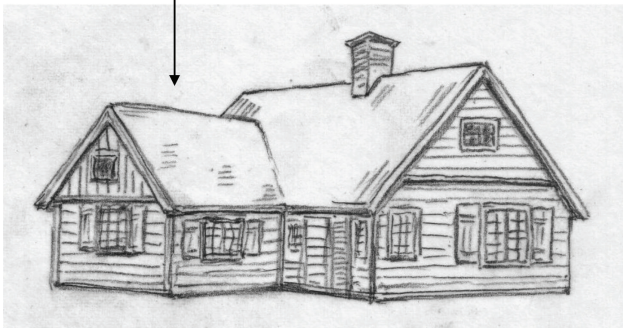
Maaïke herinnert zich van de periode dat Mondriaan bij hen inwoont:

Daar niemand naar het buitenland kon, was het huis van mevrouw Hannaart altijd vol gasten, zodat hij [Mondriaan] toen bij ons het andere zolderkamertje betrok en een klein atelier aan de Noolsche weg huurde waar hij overdag werkte. In die tijd was hij begonnen zijn gedachten over zijn werk op te schrijven en 's avonds zat hij altijd bij ons boven op dat slaapkamertje. Het wandje tussen die twee zolderkamertjes was zó dun, dat ik 's morgens in bed altijd de geur rook van zijn koffie en zijn mary-land sigaretten.

In de zomer van 1915 wordt Mondriaans zes jaar jongere broer Louis onderwijzer aan de Humanitaire school in Laren. Louis mag van Jacob van Rees – op-

richter van *de Hum* – in het houten huisje van zijn zoon Otto wonen. Dit huisje aan de Noolscheweg (55) in Blaricum staat leeg, want de kunstenaar Otto van Rees woont en werkt op dat moment in Parijs. Van Louis mag Piet gebruik maken van het voormalige atelier van Otto. Het atelier is een uitbouw van 3 bij 4 meter met een eigen (achter)ingang. Na ruim een jaar zonder, heeft Mondriaan eindelijk weer een atelier.

atelier van Mondriaan

Huisje *Otto van Rees* aan de Noolscheweg, Blaricum

Aan de Noolscheweg pakt Mondriaan de draad weer op en gaat hij verder waar hij in het Domburgse vakantiehuisje mee was begonnen, namelijk het abstraheren van de kerktoren van de Zeeuwse badplaats. In Blaricum wordt de toren verder geabstraheerd. Het enige herkenbare in de tekening zijn de twee boogjes die nog enigszins doen denken aan twee ramen in de toren.